

Prof. UJD dr hab. Beata Urbanowicz  
Instytut Historii  
UJD Częstochowa  
[b.urbanowicz@ujd.edu.pl](mailto:b.urbanowicz@ujd.edu.pl)  
nr. Orcid 0000-0002-8534-2864

Częstochowa 08.05.2022 r.

## Recenzja:

Piotr Rygus

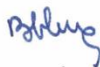
***Wspólnota Interesów Górniczo-Hutniczych S.A. w latach 1934-1939, Katowice 2022. ss.371. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem naukowym dr hab. Sylwestra Fertacza.***

### **Temat badawczy i tytuł rozprawy doktorskiej.**

Historia gospodarcza nie cieszy się większym zainteresowaniem historyków, także na ziemi śląskiej, gdzie badania takie są szczególnie wskazane i pożądane, tym większa, zatem zasługa autora Piotra Rygusa i Jego promotora Pana Profesora Sylwestra Fertacza, za podjęcie powyższej tematyki badawczej. Kopalnie, fabryki, huty i zakłady przemysłowe na stałe wpisały się w śląski krajobraz gospodarczy i kulturowy. Niestety w tym kontekście dzieje śląskich koncernów i karteli przemysłowych nie doczekały się dotąd całościowego opracowania naukowego, stąd zatem próba podjęta przez mgr Piotra Rygusa uzupełnienia luki w tym zakresie.

Przedłożona rozprawa nosi tytuł ***Wspólnota Interesów Górniczo-Hutniczych S.A. w latach 1934-1939***, tak sformułowany temat nie budzi zastrzeżeń. Wspólnota Interesów Górniczo-Hutniczych to jeden z największych podmiotów i kreatorów życia gospodarczego na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym. Obecnie działalność koncernu w zbiorowej pamięci historycznej jest mało znana i marginalizowana. Dlatego też, głównym celem recenzowanej pracy jest przedstawienie aktywności Wspólnoty Interesów w odniesieniu do szerokiego spektrum problematyki gospodarczej, produkcyjnej, organizacyjnej, społecznej, politycznej, filantropijnej itp.

Strona 1 z 7



Ramy czasowe opracowania wyznacza z jednej strony okres funkcjonowania polskich władz w koncernie, z drugiej rozpoczęcie działań wojennych. Z kolei zasięg terytorialny wykracza daleko poza obszar Górnego Śląska i dotyczy branży stoczniowej (Gdynia, Gdańsk), przemysłu samochodowego (Radom) oraz województw południowo-wschodnich. W związku z tym w mojej ocenie rozprawę postrzegam, jako wartościową i potrzebną, wpisującą się w ważny nurt badawczy.

### **Struktura pracy.**

Przedstawiana praca ma z pewnością pionierski charakter. Obszerna publikacja (371 ss.) składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, merytorycznie zaprezentowanych w porządku chronologiczno - problemowym, zakończenia, spisu tabel, wykazu źródeł i literatury, wykazu skrótów oraz streszczenia w języku polskim i angielskim.

Struktura formalna nie budzi żadnych zastrzeżeń, jest starannie przemyślana i merytorycznie uzasadniona. Ponadto dokonano właściwego chronologiczno - rzeczowego podziału dysertacji. Cezury czasowe także nie budzą żadnych wątpliwości. Poprawnie sformułowano także cele przedsięwzięcia badawczego. Jak zaznaczył autor we wstępie swojego opracowania, głównym zadaniem jest ukazanie: *działalności spółki (Wspólnota Interesów) z perspektywy szerokiego spektrum problemów: produkcyjnych, organizacyjnych, politycznych oraz inicjatyw skierowanych wobec pracowników* (wstęp s. 5-6).

Konstrukcja **wstępu** opracowania jest przejrzysta i poprawna. Zaprezentowano w nim metody oraz pytania badawcze, a także stan badań, krytyczną analizę literatury i bazę źródłową dotyczącą analizowanej problematyki.

**W rozdziale pierwszym** wprowadzającym na szerokim tle historycznym przedstawiono gospodarcze dzieje Śląska, ze szczególnym uwzględnieniem okresu wojny i pierwszych lat niepodległości. W związku z tym ukazano gospodarcze skutki I wojny światowej, powstań, plebiscytu oraz podziału ziem śląskich. W tym miejscu dla lepszego zobrazowania skutków ekonomicznych podziału proponuję umieszczenie mapy gospodarczej przedstawiającej polskie i niemieckie obszary przemysłowe (s.48).

Autor zwrócił też uwagę na proces konsolidacji przedsiębiorstw oraz powstanie pierwszej spółki powołanej przez hrabiego Guido Henkel von Donnersmarcki i innych. W tym miejscu pragnę podkreślić ogromną rolę metody biograficznej w recenzowanej pracy. Autor zamieścił bardzo obszerne biogramy między innymi Fryderyka Flicka, Gustawa Willigera, Roberta

Scherffa, Hugo Stinnesa, Jerzego Arnolda Badiana i innych. Takie ujęcie tematyki badawczej nosi znamiona nowatorstwa, a powiązanie genealogii i biografistyki z aktywnością ekonomiczną i polityczno-społeczną w dużej mierze tłumaczy procesy konsolidacji kapitałów i tworzenie się wielkich fortun przemysłowych. Aby lepiej wykorzystać ten zabieg proponuję również stworzyć i dołączyć do opracowania indeks nazwisk.

Na podkreślenie zasługują także bardzo rozbudowane przypisy wyjaśniające, które stanowią integralną część narracji autorskiej np.: przypis nr 55 (biografia) lub nr 112 (podatek węglowy).

**Rozdział drugi** poświęcony jest powstaniu koncernu Wspólnota Interesów oraz wpływowi kryzysu gospodarczego na jego działalność i funkcjonowanie. Dzieje koncernu ukazane zostały na bardzo obszernym tle historycznym dotyczącym masowej konsolidacji kapitałów, co przedstawiono na przykładzie ówczesnej gospodarki amerykańskiej oraz polsko-niemieckiej rywalizacji gospodarczej. Interesujące są także powiązania nie tylko z kapitałem amerykańskim, lecz także sowieckim, francuskim, czeskim, angielskim itp.

Godnym podkreślenia jest także konsolidacja gospodarcza Górnego Śląska z przemysłem: Zagłębia, Łodzi, Warszawy, Częstochowy (Huta B. Hantke).

Dokonano także pogłębionej analizy wpływu wielkiego kryzysu ekonomicznego na stan przemysłu śląskiego. Nadmieniam w tym miejscu, iż kryzys w Polsce trwał do roku 1935, a autor doprowadza swoje rozważania w tym zakresie do lat 1933 i 1934. W związku z tym proponuję korektę w tym względzie.

W tym aspekcie istotna jest także polityka gospodarcza państwa szczególnie prowadzona po przewrocie majowym, którą P. Rygus przedstawia w szerokim kontekście historycznym, a także w odniesieniu do administracji przedsiębiorstw, polonizacji kadry kierowniczej i branży strategicznych np. zbrojeniowej. W rozdziale tym autor omawia również zmiany w statucie Wspólnoty Interesów, lecz w celu pogłębienia analizy proponuję zamieszczenie powyższego statutu w tekście głównym lub w aneksie do opracowania.

Z kolei **rozdział trzeci** ukazuje dzieje koncernu w latach 1937-1939 w modelu problemowym. Lata 1936-1939 to okres zamknięty cezurą z jednej strony znamionującą zmiany w polityce gospodarczej państwa. To etap realizacji sześcioletniego planu rozbudowy sił zbrojnych i trzyletniego planu inwestycji publicznych, którego wyrazem była budowa Centralnego Okręgu Przemysłowego, a z drugiej strony cezura oznaczająca koniec istnienia II Rzeczypospolitej w wyniku klęski wrześniowej.

W tym czasie koncern Wspólnota Interesów rozwijał swoją działalność gospodarczą w Polsce poprzez tworzenie swoich fili w: Poznaniu, Gdyni, Gdańsku, Łodzi, Bydgoszczy i innych. W

*P. Rygus*



tym okresie Wspólnota Interesów zwiększała także eksport swoich towarów do krajów Ameryki Południowej i Persji. Nie zapomniano także o potrzebach załogi prowadząc wiele inicjatyw na jej rzecz, w tym między innymi działalność filantropijną, socjalną, kulturową, edukacyjną, mieszkaniową i integracyjną. Do tych działań zaliczyć należy: fundusz stypendialny, budownictwo zakładowe, wczasy, kłonie letnie, wycieczki, turystykę, szkoły dokształcające, kursy i warsztaty zawodowe.

Ostatni **czwarty rozdział** przedstawia problem rentowności spółki oraz jej działalność inwestycyjną, promocyjną, badawczą, naukową i inną. Na uwagę zasługuje aktywność inwestycyjna koncernu związana z modernizacją zakładów i poszerzeniem asortymentu ich produkcji. Szukania nowych złóż surowców, a także nowych gałęzi rozwoju, czego przykładem były inwestycje w rozwój przemysłu zbrojeniowego, samochodowego, stoczniowego.

Aby wzmocnić ten proces Wspólnota Interesów rozwijała swoją bazę naukowo-techniczną tworząc Centralny Zakład Badawczy i Centralne Laboratorium Metaloznawcze.

Ważnym aspektem okazała się również działalność promująca i reklamująca swoją produkcję poprzez udział w wystawach i targach, wydawnictwa promocyjne, czasopisma, broszury itp. W tym kontekście niefortunny jest tytuł ostatniego podrozdziału rozdziału IV, który brzmi **propaganda**, w mojej ocenie winno być **promocja**, choć język źródeł podaje w tym względzie określenie propaganda.

**Zakończenie** posiada poprawną konstrukcję i zawiera odpowiedzi na pytania badawcze zawarte we wstępie.

Wskazano także, iż Wspólnota Interesów stanowiła jeden z ważniejszych aspektów historii gospodarczej Górnego Śląska, a także Polski. Lecz pomimo tak wielkiej wagi tejsze problematyki, nie doczekała się ona całościowych badań i opracowania. Stąd celem pracy była próba uzupełnienia luki w tym zakresie. Autor ukazał także na szerokim tle historycznym polsko-niemiecką rywalizację o przyszłość gospodarczą regionu. Masowe przekształcenia własnościowe w śląskim przemyśle, napływ obcych kapitałów i stopniową dominację polskiej racji stanu. Sukces polskich władz związany był z ich polityką gospodarczą, ekonomiczną, inwestycyjną, promocyjną itp. Tą dobrą passę przerwała wojna.

#### **Baza źródłowa i literatura**

Autor przygotowując powyższą publikację zgromadził rozległą i bogatą bazę źródłową. W związku z tym wykorzystał w swoim opracowaniu zasoby: Archiwum Państwowego Kato-

*Albany*

wicach: zespół Wspólnota Interesów 4.400 jednostek archiwalnych (w dużej mierze dotąd nie wykorzystywanych do badań), zespół Rejestru Handlowego w Katowicach, Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Raciborzu: akta „Huty Silesia”

Archiwum Akt Nowych w Warszawie: zespoły Ministerstwa Skarbu, Prezydium Rady Ministrów, Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów. Materiały Ambasady RP w Berlinie oraz zbiory archiwum Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie.

Kwerendy uzupełniają akta zdeponowane w Archiwach w Gdańsku, Gdyni i Radomiu. Sugeruję poszerzyć bazę źródłową o dokumenty znajdujące się w Archiwum Ziemi Krajowej w Opawie, a dotyczące relacji i powiązań z przemysłem i górnictwem na opisywanym obszarze (s.63).

Piotr Rygus w swoim opracowaniu powołuje się również na źródła drukowane w postaci: dekretów Prezydenta RP, planów rozwoju, protokołów, dokumentów, materiałów statystycznych, ankiet, sprawozdań, roczników polskiego przemysłu i handlu, sprawozdań sejmowych, wydawnictw Wspólnoty Interesów, publikowanych zarówno w językach polskim jak i niemieckim.

Na podkreślenie zasługuje bardzo szeroka kwerenda prasy codziennej składająca się z 31 tytułów, w tym jeden w języku niemieckim.

Ta różnorodna i obszerna baza źródłowa została jeszcze uzupełniona przez autora publikacjami zwartymi i artykułami dotyczącymi interesującej nas problematyki autorstwa między innymi: J. Popkiewicza, F. Ryszki, M. Drozdowskiego, J. Gołębiowskiego, M. Grzyba, R. Kurki, M. Derusa, J. Jarosa, A. Sulika, Cz. Jerysia, H. Witeckiej, M. Wirskiej-Parachoniak, J. Przewłockiego, Z. Landaua, J. Tomaszewskiego i innych. W celu dopełnienia całości wskazano także na wspomnienia autorstwa Z. Kirkor- Kiedroniowej, A. Ivánka, W. Konderskiego, S. Wachowiaka, J. Laroche i innych. Jednakże dla większej przejrzystości konstrukcji bibliografii postuluję oddzielenie artykułów naukowych od publikacji zwartych. W rozprawie wykorzystano literaturę przedmiotu w językach: polskim, niemieckim i angielskim.

Sugeruję także z uwagi na młodszych czytelników poszerzenie źródeł netograficznych, ponieważ reprezentowane są tylko przez jedną stronę internetową.

### **Merytoryczna ocena pracy**

Praca autorstwa mgr Piotra Rygusa stanowi obszerne i spójne tematycznie opracowanie naukowe.

*Bibung*

Problem badawczy został przedstawiony w nim w sposób oryginalny i twórczy, a powiązanie elementów dziejów gospodarczych z biografistyką, genealogią, historią polityczno-społeczną wzmacnia i dodatkowo pogłębia analizę problematyki badawczej. Ponadto w mojej ocenie szczególnie warte podkreślenia są próby ukazania przez autora związków i zależności historii gospodarczej z wydarzeniami politycznymi, takimi jak: powstania śląskie, plebiscyt i podział Śląska, I wojna światowa, wielki kryzys gospodarczy, przewrót majowy, dojście do władzy A. Hitlera czy wojna celna z Niemcami.

Recenzowana praca ma istotne znaczenie nie tylko dla wąskiego grona naukowców, ale przede wszystkim kierowana jest do społeczności lokalnej, ponieważ ma wymiar nie tylko gospodarczy, ale znacznie szerszy. Stanowi ona zatem cenne uzupełnienie dziejów Polski i Śląska, zwracając uwagę jednocześnie na patriotyzm gospodarczy i etatyzm państwowy.

Opracowanie opatrzone jest również właściwym aparatem naukowym oraz materiałami statystycznymi, danymi tabelarycznymi, wykresami, co w przypadku dziejów gospodarczych jest bardzo ważne i wzmacnia narrację autorską.

W rozprawie tej dużą rolę mają także relacje np. W. Korfantego, J. Cybulskiego, Z. Kirkorkiedroniowej, A. Ivánka, S. Wachowiaka, W. Konderskiego. Materiały te stanowią ważny element poznawczy pracy wprowadzając czytelnika w klimat opisywanych wydarzeń, w dużym stopniu decydując o jego lokalnej specyfice. Autor wypracował również dystans do tematu, wykazując się dojrzałością swoich sądów i rzetelną analizą zgromadzonych materiałów. Praca powstała w oparciu o rozległą kwerendę archiwalno-biblioteczną z widoczną erudycją, dogłębną znajomością problematyki, a także, co warto podkreślić, napisana została ładnym przystępnym językiem, pozbawionym nadmiernie „naukowej” retoryki i maniery stylistycznej. Wykorzystano bardzo różnorodne źródła historyczne, poczynając od archiwalnych zespołów aktowych, poprzez źródła narracyjne publikowane i niepublikowane. Lektura całości przekonuje, iż autor dobrze wywiązał się z podjętego zadania, łącząc profesjonalizm badawczy i naukowe standardy warsztatowe z właściwą formą prezentacji.

#### **Rozprawa zawiera nieliczne literówki, przeoczenia i powtórzenia.**

Proponuję zestawienie wartości liczbowych prezentujących postęp produkcji w latach 1780-1913 w formie tabeli lub wykresu, zabieg ten doda przejrzystości narracji autorskiej (s.16).

W XVII-XVIII stuleciu nie istniało państwo niemieckie tylko Prusy (s.18).

Proszę uzupełnić źródło pod tabelą nr 4 (s.40).

*Talban*

Proszę uzupełnić przypisy numer: 99, 137, 139, 157, 187, 192, 194, 196, 200, 212, 239, 241, 242, 254, 266, 270, 303, 335, 336, 350, 355, 361, 380, 381, 387, 411, 412, 421, 434, 472, itp.

Cytat za „Gazetą Chłopską” z 28 VII 1929 s. 103-104, brak przypisu.

Powołanie się na „Der Spiegel” z 1958 roku brak przypisu (s. 114).

W przypisie 403 (s.180) powołanie na „Ostdeutsche Morgenpost”, natomiast w przypisie „Katolik” tabela: nr 10 s. 106, nr 11 s. 115, nr 12 s. 197, nr 13 s. 203, nr 14 s. 204, nr 15 s. 205, nr 16 s. 206, nr 17 s. 211 brak analizy danych tabelarycznych omówienia i wniosków.

Wykres kołowy nr 1 s. 216 brak podsumowania i wniosków końcowych.

Związek Radziecki, a przedstawicielstwo sowieckie, zamówienia sowieckie (s. 106). Proszę ujednoczyć pisownię, proponuję przyjąć Związek Sowiecki a nie Związek Radziecki.

Proszę ujednoczyć pisownię Minister Przemysłu i Handlu wielka lub mała litera (s. 110).

### Konkluzja

Reasumując należy stwierdzić, że praca spełnia wymogi opracowań naukowych na wysokim poziomie intelektualnym i powinna być opublikowana. Stanowi ona cenny wkład na obszarze mało dotąd znanym i nieusystematyzowanym, a dotyczącym dziejów gospodarczych górnośląskich karteli w okresie międzywojennym, na co ziemia ta jak i powyższe instytucje niewątpliwie zasługują. Biorąc pod uwagę wagę tematu, oryginalny charakter i język narracji, wnioskuję o dopuszczenie jej do kolejnego etapu przewodu doktorskiego.

W mojej ocenie rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art. 13.1. ustawy z dnia 14 marca 2003, o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach w zakresie sztuki, czyli: *rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (...) oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w dyscyplinie historia oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.*

Błobanowicz

Częstochowa 08-11 maja 2022 r.